

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА

УДК 340.125+343.13

ПРО КОНЦЕПЦІЇ ПОЗИТИВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Олександр АНДРУШКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри кримінального права та процесу
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

SUMMARY

In the article the conceptions of positive legal responsibility have been examined. On the basis of analysis of scientific works has been drawn conclusion about imperfection of scientific conceptions and necessity of further scientific researches. An idea about possibility of using an accomplishment about positive responsibility for the improvement of legal status of professional subjects of criminal procedure has been formulated.

Key words: legal responsibility, conceptions of positive legal responsibility, responsibility of professional subjects of criminal procedure.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються концепції позитивної юридичної відповідальності. На основі аналізу наукових праць із цієї проблеми зроблено висновок про недосконалість наукових концепцій та потребу подальших наукових досліджень. Сформульовано думку про можливість використання досягнень про позитивну відповідальність для вдосконалення правового статусу професійних суб'єктів кримінального процесу.

Ключові слова: юридична відповідальність, концепції позитивної юридичної відповідальності, відповідальність професійних суб'єктів кримінального процесу.

Постановка проблеми. У теорії юридичної відповідальності центральним питанням є проблема обґрунтування наявності чи відсутності позитивної юридичної відповідальності, яка, як вважають її прибічники, в сукупності з негативною складає двохаспектне розуміння юридичної відповідальності взагалі. Така дуалістичність у розумінні юридичної відповідальності, започаткована ще в 60-ті роки минулого століття, й по сьогоднішній день зостається в полі зору як учених загальної теорії права, так і представників галузевих юридичних наук (у кримінальному процесі також), призводить до гострих наукових дискусій. Причинами цього є намагання сформулювати теоретичну модель позитивної юридичної відповідальності і бажання надати цій відповідальності нормативного змісту та запровадити її на практиці. Слід відмітити, що й серед прибічників позитивної юридичної відповідальності немає одностайності в її розумінні.

Актуальність теми. Вищенаведене та необхідність подальшого вдосконалення інституту юридичної відповідальності в теорії права й в галузях права, в тому ж числі й у кримінальному процесі, зумовлює актуальність цієї наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам позитивної юридичної відповідальності присвячені праці фахівців у теорії права: Б.Т. Базилева, В.М. Горшеньова, О.Е. Лейста, Д.А. Ліпінського, М.С. Малєїна, М.М. Марченка, Н.І. Матузова, П.О. Недбайла, І.С. Самощенко, Г.О. Прокопович, Р.Л. Хачатурова та багатьох інших. У науці кримінального процесу цю наукову проблему досліджували: Р.М. Білокінь, Г.Н. Ветрова, Л.В. Гаврилюк, П.С. Елькінд, О.В. Зелена, З.З. Зінатулін, С.Г. Ольков, М.С. Строгович та інші.

Мета статті – з'ясувати теоретичні положення основних концепцій позитивної юридичної відповідальності за

сучасних умов розвитку наукової думки та можливостей її втілення в кримінальний процес. Для цього виконувалися такі завдання:

1) прослідкувати розвиток наукової думки про позитивну юридичну відповідальність з 60-х років до наших днів;

2) навести основні аргументи прибічників такої відповідальності та аргументи, які висувуються її противниками;

3) сформулювати власне бачення щодо достатності обґрунтованості наукових концепцій позитивної юридичної відповідальності та можливості її використання в кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зародження ідеї про позитивну юридичну відповідальність більшість дослідників пов'язують із необхідністю формування законслухняного відповідального громадянина, а не колективу чи держави, що пов'язують із тоталітарним устроєм радянської держави. Так, Н.П. Колдасва вважає, що теорія позитивної юридичної відповідальності розвивалася у відповідності до програмних установлень КППС, під впливом ліберальних концепцій в праві [1, с. 162]. Можливо зараз актуально критикувати все, що було при радянському устрої, але, на нашу думку, дослідникам права, перш за все, необхідно подолати ідеологічний аспект тої чи іншої правової (юридичної) категорії і обмежуватися насамперед лише його юридичним змістом. Майже не один дослідник не обминув питання соціальної зумовленості позитивної юридичної відповідальності. Так, соціальна цінність такої ідеї безумовна. Але чи можливо цю відповідальність реалізувати на практиці? Чи дійсно вона існує, окрім наукових концепцій? Чи кожен усвідомлено, сумлінно, активно виконує свої обов'язки? Чи прописані в юридичних нормах моделі поведінки, що характеризують цю відповідальність?

Перш за все, відзначимо, що таку юридичну відповідальність, окрім «позитивна», іменують «проспективною», «перспективною», «заохочувальною», «активною», «інтроспективною», «відповідальністю за майбутню поведінку, відповідальність наперед». Аналіз наукових поглядів дозволив виділити такі наукові концепції позитивної юридичної відповідальності: «внутрішнього почуття відповідальності», «виду соціальної відповідальності», «статутної (статусної) відповідальності», «модельної форми поведінки», «добровільної форми реалізації» та «правової позитивної відповідальності». Окремо можуть бути виділені й концепції: «виконання обов'язку», «обов'язок дати звіт», «правомірної поведінки» та інші, які класифікуються за іншими критеріями, але поглинаються чи структурно входять до наведених нами. Далі розглянемо вибрані концепції в порядку їх з'явлення та розвитку, дотримуючись діалектики наукової думки про позитивну юридичну відповідальність.

Концепція «внутрішнього почуття відповідальності». З 60-х років минулого століття поширення в науці набула ідея почуття відповідальності за свої поступки в майбутньому, розуміння соціального значення своєї поведінки. «Цей вид відповідальності представляє собою відповідальне ставлення особи до обов'язків, покладених на нього законом, правильне, добросовісне, успішне, ефективне виконання, належний державний та суспільний контроль над таким виконанням обов'язків» [2, с. 76]. Таке «почуття відповідальності» пов'язується із соціально-правовою та соціально-психологічною характеристикою особистості, яка «передбачає, з однієї сторони, необхідність добросовісного ставлення цієї особистості до своїх юридичних обов'язків, правового боргу, і з іншої, – необхідність забезпечення або сприяння формуванню такого ж ставлення і відповідної поведінки в інших осіб» [3, с. 192].

М.І. Матузов і О.В. Малько вказують, що поняття позитивної юридичної відповідальності «відображає почуття боргу, громадянську позицію, розвинуту правову та моральну свідомість індивіда» і, у свою чергу, є «мірою вимогливості до себе та інших» [4, с. 471]. П.О. Недбайло також акцентує увагу на внутрішньому відношенні суб'єкта права до свого обов'язку в частині виконання вимог норм права [5, с. 16].

Базисом цієї концепції юридичної відповідальності є досягнення у філософії, психології, соціології, політиці, педагогіці, етиці, які пов'язуються з внутрішньою природою людини, акцентується увага на її психологічній природі, суб'єктивних моментах: відношення, почуття, свідомість і навіть її переживання, породження почуття винуватості. Прибічник позитивної юридичної відповідальності О.А. Сунцова стверджує, що ратифікація позитивної відповідальності в більшій мірі має соціально-філософську природу, ніж ретроспективна сторона відповідальності [6, с. 113], також вона відносить цю відповідальність до нетрадиційних видів, що слідує з назви та змісту її дисертації. У публікаціях указується на «доюрідичну та гіпотетичну» природу перспективної юридичної відповідальності [7, с. 147].

З отриманих пролегоменів концепції «внутрішнього почуття відповідальності» слідує низка питань: чи всі суб'єкти права в будь-якій державі, за будь-якого державного устрою «внутрішньо відповідальні». Ззовні виконання норм права передбачає різні психологічні мотиви правомірної поведінки. Так, за суб'єктивною стороною правова поведінка поділяється на: 1) засновану на глибокому усвідомленні, переконанні людини в необхідності здійснення таких дій – «активна» поведінка; 2) засновану на підпорядкуванні правовим розпорядженням без їх глибокого й усебічного усвідомлення – «звичайна» поведінка;

3) конформістську поведінку – за принципом «робитиму як усі» – «пасивна» поведінка; 4) таку, яка здійснюється громадянином під впливом державного примусу і страхом перед покаранням – «маргінальна» поведінка.

Сучасні демократичні держави та суспільство здебільшого не вимагають від особи «внутрішнього відповідального» ставлення до своїх обов'язків, допускають плюралізм думок щодо самої держави та її правової системи узагалі, а не тільки конкретного обов'язку, допускають будь-яку поведінку, навіть і ту, яка не відповідає сучасним моральним чи релігійним устоям, але незаборонена чи, більше того, дозволена державою (наприклад, правовий нігілізм).

Слід відмітити, що й задовго до першої радянської держави ученими-теоретиками велися дискусії про можливість втручання держави у сферу моральних обов'язків, у внутрішню суб'єктивну (психологічну) сторону діяльності людини. Так, М.М. Коркунов пише, що «державна влада, озброєна силою примусу, призвана турбуватися про дотримання юридичних обов'язків і тільки їх одних. У сферу моральних обов'язків державна влада не повинна вмішуватися». Далі ним відмічено, що «юридичні норми регулюють тільки одну зовнішню сторону людських дій і спираються у своєму здійсненні на примус». Також про відмінність внутрішнього та зовнішнього М.М. Коркуновим указано, що «світ зовнішній та світ внутрішній – це два протилежних полюси. Зовнішній порядок, право, не може тому підтримуватися внутрішніми стимулами. Воно за необхідності спирається виключно на зовнішню силу, на примус. Між примусом та силами внутрішнього духовного життя немає нічого спільного, немає ніяких поєднаних переходів. Примус не може, таким чином, мати яку-небудь внутрішню, психічну основу: він є самостійною, останньою підставою дії права» [8, с. 100]. Такої ж думки дотримується й М.С. Малейн, який вважає, що такі категорії, як свідомість, почуття, мораль, – не правові категорії [9, с. 135].

Намагання втручання держави через юридичні норми у внутрішню (моральну, психологічну) сторону діяльності людини, формування внутрішньо «правильної» мотивації поведінки людини небезпечно тим, що людина втратить природне право на вибір своєї поведінки в суспільстві, свободу своєї волі, що неминуче призведе до її отождолення з «гвинтиком в системі держави», про що застерігається в науковій літературі. З іншого боку, існує небезпека юридичної безвідповідальності особи, про що свідчить динаміка злочинності та правового нігілізму, конформістських, а то й маргінальних детермінантів поведінки сучасної «цивілізованої» людини.

Близькою до попередньої концепції є концепція двохаспектного розуміння відповідальності в праві, оскільки така є різновидом соціальної відповідальності.

Концепція «виду соціальної відповідальності». Види соціальної відповідальності залежать від сфери соціальної діяльності, на основі чого виділяють політичну, моральну, суспільну, юридичну та іншу відповідальність. Ученими акцентується, що юридична відповідальність – вид соціальної, а тому повинна відповідати своєму родовому поняттю, має всі її ознаки, у своєму складі повинна мати як позитивну, так і негативну відповідальність. На сьогодні багато дослідників іменують свої праці, в назві яких відображається юридична відповідальність (кримінальна процесуальна відповідальність) як різновид соціальної відповідальності [10].

Методологічним підґрунтям такої концепції у вітчизняній науці є праця О.Ф. Плахотного, в якій запропоновано розподілити соціальну відповідальність за способами регулювання і забезпечення (правова і моральна),

а також у часовому вимірі: відповідальність за минуле, за вже вчинене діяння – ретроспективна сторона, та відповідальність за майбутні дії – перспективна сторона відповідальності [11, с. 74]. Доктор філософії Є.М. Мануйлов також робить висновок: «Якщо розглядати правові аспекти соціальної відповідальності, то можна стверджувати, що соціальна відповідальність є універсальним поняттям для всіх типів поведінки» [12, с. 4].

М.М. Марченко і О.Е. Лейст піддали критиці такий підхід до обґрунтування життєздатності юридичної позитивної відповідальності. Вони застерігають, що в теорії юридичної відповідальності, насамперед, спотворена методологія вивчення цієї проблеми, здійснена неправильна підміна юридичних понять відповідальності поняттями відповідальності, що розроблені філософією, соціологією та етикою, що є неприйнятним [13, с. 636].

Інші ж філософи, у свою чергу, наголошують, що «юридична відповідальність є дещо іншим видом соціальної відповідальності. Юридична відповідальність – це застосування державою примусових заходів до правопорушників. Юридична відповідальність тим і відрізняється від моральної, що в першому випадку людина за свої дії відповідає перед законом, а в другому випадку оціночним критерієм виступає стыд та совість самої людини» [14, с. 237]. Зокрема, А.М. Мамедова пише: «Юридична відповідальність, будучи одним із видів соціальної відповідальності, відрізняється своїми специфічними особливостями. Вона невіддільна від правопорушення, є його наслідком» [14, с. 240].

У філософії категорія відповідальності детермінована категоріями свободи та необхідності [15, с. 516]. Чи завжди людина має абсолютну свободу вибору? Ні, вона обмежена свободою (правами) інших людей. Чи завжди для категорії необхідність є варіативність вибору? Також ні. Свобода людини та імператив необхідної поведінки в суспільних (правових) відносинах визначається (обмежується) саме юридичним законом.

Стверджується, що на особистісному рівні відповідальність завжди позитивна, вона не може бути правовою, оскільки оцінка вимог (правового обов'язку) і, відповідно, прийнятого поведінкового рішення надається самою людиною. Правового характеру може набувати лише зовнішня (ретроспективна) сторона відповідальності, що являє собою оцінку осуду особистості та її поведінки з боку суспільства (держави) і виражається у правових заходах правового впливу [16, с. 25].

На сьогодні вищезазвані концепції не витримують критики й у знаних adeptів позитивної юридичної відповідальності, зокрема в Д.А. Ліпінського, який заперечує «психологізацію» позитивної відповідальності, під останньою розуміє «реальний юридичний характер позитивної відповідальності і відсутність її тотожності з юридичним обов'язком, правомірною поведінкою, заохоченням та іншими правовими явищами» [17, с. 38].

Концепція «статутної (статусної) відповідальності». Ідея «статутної відповідальності» (як єдиної відповідальності) запроваджена В.М. Горшеньовим. При цьому Л.В. Гаврилюк звертає увагу на те, що «кримінально-процесуальна відповідальність слідчого буде ефективною в разі єдності позитивного і негативного аспектів» [18, с. 9–10].

Як стверджує Є.В. Черних, «статутна відповідальність носить об'єктивний характер, встановлена законом, є передумовою зовнішнього прояву відповідальності чи безвідповідальності» [19]. Ним же наголошується, що встановлення статутної відповідальності має місце до факту правомірної чи протиправної поведінки [19]. Сам же В.М. Горшеньов відмітив, що «при характеристиці

юридичної відповідальності необхідно виходити насамперед із розуміння правового статусу як найбільш сутнісної категорії, яка визначає правове становище членів суспільства, в якому відповідальність поруч з правомочністю (суб'єктивним правом) та обов'язком, є одним із загальних компонентів» [20, с. 106].

Статусну відповідальність, близьку до статутної, відстоює М.І. Матузов, який визначає, що «юридична відповідальність є елементом правового статусу особи. Вона виникає в особі з моменту наділення її відповідним правовим статусом і входить в структуру останнього, оскільки бере участь у визначенні поведінки носія статусу. Це відповідальність за належне та правильне виконання обов'язків. Статусна відповідальність постійно знаходиться в складі загальних (статусних) правовідносин. Вона реалізується в цих правовідносинах» [21, с. 209].

З певними постулатами цієї концепції неможливо не погодитися, але її прихильниками до кінця не розкриваються всі ознаки позитивної юридичної відповідальності, така нечасто називається – лише розуміється швидше як «можлива та належна поведінка», закріплена в нормі права, що складає відповідний еталон обов'язкової поведінки чи окремих правових статусів. У характеристиках на працівників як носіїв «статусної відповідальності» часто вживаються невизначені, абстрактні фрази: «зарекомендував себе з позитивної сторони», «до обов'язків ставиться відповідально» та ін.

Концепція «модельної форми поведінки». О.А. Мусаткіна, загалом визначаючи позитивний аспект реалізації фінансової відповідальності як «обов'язок», указує, що «нормативність та юридичний характер позитивної фінансової відповідальності впливає з її визначеності у фінансовій нормі у вигляді визначеної моделі поведінки та діяльності організацій, які реалізуються у фінансово-правомірній та відповідальній поведінці суб'єктів» [22, с. 145]. Р.Л. Хачатуров декларує: «Юридична відповідальність повинна закріплювати у своїх нормах, інститутах та принципах найбільш прогресивні моделі людської поведінки та забороняти (попереджувати) соціально шкідливі та небезпечні правопорушення» [23, с. 13].

Сучасний етап розвитку людства, процеси гуманітарного вивчення людини детерміновані інтенсивними новітніми досягненнями високих технологій: мікроелектроніка, обчислювальна техніка, програмування, робототехніка, штучний інтелект, інформаційні технології тощо. Породженням так званих високих технологій «Hi-Tech» є реплікація високих гуманітарних технологій «Hi-Humе». В умовах високотехнологічного суспільства сформувалися й нові моделі поведінки особистості, серед яких: особистість «nobrow» (підкоряється цінностям споживання, спрямованим на гонитву за матеріальними благами, новинками, брендами. Для таких індивідів сам процес отримання нових речей або послуг стає важливішим за самі речі і послуги. Вони стають заручниками рекламних кампаній, втрачаючи власну індивідуальність, здатність до оцінювання і критики) [24]. Зараз визнається негативний (прихований чи явний) вплив високих технологій на людину, її здоров'я, психіку, різноманітну залежність, виснаженість, непередбачувану (або з конспірологічних позицій прогнозовану) неправомірну поведінку – це все, що руйнує природну сутність людини.

Об'єктивним є й те, що законодавчо змоделювати всі можливі варіанти «позитивної» поведінки людини неможливо, з огляду на те, що важко створюються навіть моделі діяльності професійних суб'єктів публічної влади (наприклад, суддів). Тим більше, конституційний та міжнародний принцип свободи людини, який визначає межі реалізації прав людини, має конструкцію «дозволено все, що не за-

боронено законом». Розглядувана ж наукова концепція повинна мати свої раціональні межі впровадження на практиці. Спосіб законодавчих заборон видається більш доцільним та ефективним, ніж спосіб дозволів тої чи іншої поведінки, оскільки порушення заборони тягне юридичну відповідальність, а виконання чи невиконання дозволу такої відповідальності не тягне.

Концепція «добровільної форми реалізації». В.М. Кудрявцев чи не вперше запропонував розглядати позитивну відповідальність як добровільну форму реалізації останньої, а негативної – як примусову [25, с. 287]. Розвиваючи цю ідею, Д.А. Ліпінський обґрунтовує поняття позитивної юридичної відповідальності як добровільну форму реалізації юридичної відповідальності (відмінної від державно-примусової), яку неминуче супроводять її суб'єктивні ознаки: встановлення юридичних обов'язків, їх усвідомлення, психічне відношення (наприклад, мотиви поведінки, які впливають на вид та міру заохочення), правомірна поведінка (предмет реалізації відповідальності у правовідносинах, які схвалює чи заохочує держава), заохочення та інші. Ним указується, що виділення форм реалізації юридичної відповідальності, а не її аспектів, має філософське обґрунтування [17]. Виникає термінологічне протиріччя, оскільки загально визнано, що реалізація юридичної відповідальності – третій, заключний етап реалізації юридичної відповідальності.

Твердження, що «позитивній відповідальності відповідає добровільна форма її реалізації, а негативній – державно-примусова», десонує з загальнотеоретичними положеннями про примусову та добровільну форму реалізації й негативної відповідальності. Як пише О.Ф. Скакун, відповідальність «правовідновлююча (цивільно-правова і матеріальна), за якої примус, як правило, не виявляється, має місце добровільне виконання правопорушником відповідальності. Державний примус застосовується в разі виникнення конфлікту між учасниками правовідносин» [26, с. 438]. Також якщо під час вчинення злочину винуваною особою добровільно відшкодовано шкоду в повному розмірі, ще й із винагородою за моральні страждання, то дії такої особи називати позитивною відповідальністю сумнівно, як і ухвалення звільнення від відбування покарання з випробуванням не є позитивною відповідальністю, тому що тут є лише ліберальний (дещо позитивний) наслідок як окремий аспект негативної відповідальності – в результаті особа, все ж таки, визнається винуваною і засуджена.

Концепція «правової позитивної відповідальності». Складність доведення факту існування позитивної юридичної відповідальності породжує компромісні концепції позитивної відповідальності. Одним із компромісів є визначення правової, а не юридичної, позитивної відповідальності. Так, М.В. Вітрук розглядає відмінність правової відповідальності та юридичної відповідальності в контексті відмінностей права та закону, критично підходить до питання позитивної та негативної юридичної відповідальності [27, с. 14–15]. М.Д. Шиндяпіна, учениця М.В. Вітрука, також доходить висновку, що позитивний аспект відповідальності краще йменувати правовою відповідальністю. На її думку, «правова відповідальність ближча до таких правових категорій, як правосвідомість і правова культура, які відображають праворозуміння, що склалося в суспільстві, і служить оцінкою ефективності усієї системи права» [28, с. 10].

Така концепція породжена намаганням компромісно виявити взаємозв'язок правової позитивної відповідальності до наук психології, філософії та соціології з метою корисності для конкретних правових досліджень і вдо-

сконалення правотворчої та правореалізаційної діяльності [29, с. 14].

Разом із наведеними концептуальними підходами до визначення позитивної юридичної відповідальності в межах цієї публікації наведемо й визначення, які дещо суперечать загальноприйнятим положенням розглядуваного правового феномену. «Позитивну відповідальність, виходячи з положень конституційного права, можна оцінювати ще й як відповідальність за «неналежну» поведінку» [30, с. 44]. «Позитивна відповідальність має творчий характер та відіграє головну роль стосовно негативної». «Для позитивної відповідальності достатньо нормативної підстави, для негативної – нормативної і фактичної підстави». «Ретроспективна відповідальність без позитивної безглузда, а позитивна правова відповідальність без ретроспективної беззахисна, оскільки не має свого забезпечення» [31].

На початку статті ми зазначили різноманітні назви, здавалось би, одного й того ж явища – позитивної юридичної відповідальності, але окремі публікації дають підстави стверджувати, що вжиті назви пояснюють різні явища – ще одна внутрішня суперечність. Так, Є.О. Цішковський у назві своєї дисертації «Позитивна та перспективна юридична відповідальність в системі соціального контролю» вживає досліджувані терміни як неоднакові, а в роботі через низку критеріїв пояснює їх відмінність, основний із них – юридична оцінка правомірної поведінки (здійснена та потенційна відповідно) і т.д. [32, с. 9–11]. У згаданій вище праці Л.В. Гаврилюк доходить до висновку, «що позитивна юридична відповідальність має місце як до моменту вчинення кримінально-процесуального правопорушення, так і після нього» [18, с. 9–11]. Отже, із цитованого слідує, що позитивна відповідальність не є тільки видом родового поняття соціальної відповідальності, а виступає чи родом для інших видів понять, чи поруч з іншими видами відповідальності входить до значно складнішої, ніж традиційно оспорюваної двохаспектної системи юридичної відповідальності. Така постановка проблеми потребує самостійного дослідження.

Деякі узагальнені контраргументи щодо позитивної юридичної відповідальності, наведені нами на основі позицій І.О. Кузьміна, О.Е. Лейста, М.С. Малеїна, М.М. Марченка, І.С. Самоценка та інших:

1) названі концепції не в повній мірі розкривають усі правові ознаки позитивної відповідальності, мають внутрішні протиріччя між собою та з іншими правовими категоріями, що свідчить про відсутність об'єктивних підстав її існування;

2) проблемність опису в законі психологічних категорій (внутрішнього світу людини): мети, мотивів, свідомості, почуття «відповідального ставлення до обов'язків», оскільки це не є предметом правового регулювання;

3) неможливість в нормах права закріпити всі моделі, тим більше, прогресивної поведінки людини, а також відсутність правових засобів контролю внутрішнього світу людини, її «відповідального ставлення»;

4) позитивна відповідальність налаштовує працівника, швидше за все, на етичну та соціальну, а не на юридичну відповідальність;

5) мораль, усвідомлення боргу, свобода, чесність і сумлінність, як складові позитивної відповідальності, не є юридичними фактами. При заохоченні абстрактність судження про сумлінність працівника виглядає як правова фікція;

6) позитивна відповідальність виступає не категорією права, а явищем правової культури, правосвідомості, моралі та етики;

7) в англійській мові міжнародна відповідальність за неправомірну діяльність (негативна відповідальність) і за дії, незаборонені міжнародним правом (позитивна відповідальність), називають різними словами: «responsibility» та «liability» відповідно. Українською все це називається одним словом «відповідальність».

Висновки. На цей час категорія «позитивної юридичної відповідальності» все більше породжує наукові дискусії, які часто скочуються до елементарної софістики. Це не виключає подальший розвиток вчення про позитивну відповідальність, окремі аспекти якої можуть бути реалізовані, але при відповідному розвитку державних, суспільних інституцій та самої людини, а певна сталість цього явища правової дійсності – це завдання на подальшу перспективу. Поки що це правова фікція.

Щодо кримінального процесу, то доцільно було б окремі напрацювання в загальній теорії права про позитивну юридичну відповідальність (наприклад, про статусну відповідальність) використовувати, насамперед, стосовно вдосконалення правового статусу професійних суб'єктів кримінального процесу з метою забезпечення законності їх діяльності та виконання завдань кримінального судочинства.

Список використаної літератури:

- Колдаева Н.П. Об ответственности в законотворчестве / Н.П. Колдаева // В кн. : Концепции стабильности закона / под ред. В.П. Казимирука. – М. : Проспект, 2000. – С. 161–170.
- Строгович М.С. Сущность юридической ответственности / М.С. Строгович // Сов. гос-во и право. – 1979. – № 5. – С. 72–78.
- Арзамаскин Н.Н. Теория государства и права / Н.Н. Арзамаскин, К.Б. Толкачев, А.Г. Хабибуллин ; МВД РФ. Уфим. юрид. ин-т. – Уфа : УЮИ, 1996. – 247 с.
- Матузов Н.И. Теория государства и права / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 2009. – 541 с.
- Недбайло П.Е. Система юридических гарантий применения советских правовых норм / П.Е. Недбайло // Правоведение – 1971. – № 3. – С. 16–24.
- Сунцова Е.А. Нетрадиционные виды юридической ответственности : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Е.А. Сунцова. – Москва, 2005. – 229 с.
- Иванов Л.О. Рецензия на книгу Б.Л. Назарова Социалистическое право в системе социальных связей / Л.О. Иванов, Л.И. Спиридонов // Сов. гос. и право. – 1977. – № 3. – С. 147.
- Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права / сост., автор вступ. ст., коммент. А.Н. Медушевский. – М. : Росс. пол-лит. энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 520 с.
- Малеин Н.С. Правонарушение : понятие, причины, ответственность / Н.С. Малеин. – М. : Юрид. лит., 1985. – 182 с.
- Білокінь Р.М. Соціальна відповідальність і її вплив на розуміння сутності кримінальної процесуальної відповідальності / Р.М. Білокінь // Право і суспільство. – 2015. – № 5-2, ч. 3. – С. 211–215.
- Плахотный А.Ф. Свобода и ответственность (социологический аспект проблемы) / А.Ф. Плахотный. – Харьков : Харк. ун-т, 1972. – 158 с.
- Мануйлов Є.М. Соціальна відповідальність особистості в правій державі / Є.М. Мануйлов // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 4(18). – С. 3–8.
- Проблемы теории государства и права / под ред. М.Н. Марченко. – М. : Юристъ, 2001. – 656 с.
- Мамедова А.М. Место и роль юридической ответственности в демократическом гражданском обществе / А.М. Мамедова // Гілея : Науковий вісник : Збірник наукових праць. – К., 2015. – Випуск 98. – С. 237–241.
- Алексеев П.В. Философия / П.В. Алексеев, А.В. Панин. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 608 с.
- Варул П.А. Методологические проблемы исследования гражданско-правовой ответственности / отв. ред. В.П. Кельдер. – Таллин : Эсти раамат, 1986. – 152 с.
- Липинский Д.А. Концепции позитивной юридической ответственности в отечественной юриспруденции / Д.А. Липинский // Журнал российского права. – 2014. – № 6. – С. 37–51.
- Гаврилюк Л.В. Відповідальність слідчого : кримінально-процесуальні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Крим. процес та криміналіст.; суд. експертиза» / Л.В. Гаврилюк. – Київ, 2009. – 20 с.
- Черных Е.В. О понятии и значении статутной юридической ответственности / Е.В. Черных [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://legalconcept.org/wp-content/uploads/2013/11/9-Черных.pdf>.
- Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В.М. Горшенев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 258 с.
- Матузов Н.И. Правовая система и личность / Н.И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 293 с.
- Мусаткина А.А. Финансовая ответственность как вид юридической ответственности / А.А. Мусаткина // Журнал российского права. – 2005. – № 10(106). – С. 142–151.
- Хачатуров Р.Л. Ответственность, безответственность, преступность / Р.Л. Хачатуров // Право и политика. – 2006. – № 1. – С. 12–16.
- Запорожченко Ю.Г. Вплив високих технологій на формування моделей людської поведінки / Ю.Г. Запорожченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://core.ac.uk/display/11084454>.
- Кудрявцев В.Н. Закон, поступок, ответственность / В.Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1986. – 448 с.
- Скакун О.Ф. Теория государства и права / О.Ф. Скакун. – Харьков : Консум, 2001. – 656 с.
- Витрук Н.В. Общая теория юридической ответственности / Н.В. Витрук. – М. : Норма, 2009. – 259 с.
- Шиндяпина М.Д. Стадии юридической ответственности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория права и гос.; История права и гос.; История полит. и правов. учений» / М.Д. Шиндяпина. – М., 1996. – 23 с.
- Кузьмин И.А. Юридическая ответственность и ее реализация / И.А. Кузьмин. – Иркутск : Изд-во ИГУ, 2013. – 219 с.
- Василевич Г.А. Белорусское государство на рубеже веков / Г.А. Василевич. – Мн. : ИООО «Право и экономика». – 2006. – 444 с.
- Хачатуров Р.Л. Ответственность, безответственность, преступность / Р.Л. Хачатуров // Право и политика. – 2006. – № 1. – С. 12–16.
- Цишковский Е.А. Позитивная и перспективная юридическая ответственность в системе контроля : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и гос.; История правов. учений» / Е.А. Цишковский. – Н. Новгород, 2003. – 33 с.